

In gesprek met: *Teus van de Lagemaat*

Durk Hak

Op 18 november 2013 vond in Amsterdam de promotie van Teus van de Lagemaat plaats tot doctor aan de *Vrije Universiteit* (faculteit Godgeleerdheid). De resultaten van zijn promotieonderzoek zijn neergelegd in een lijvig boekwerk: *De stille evolutie* met als ondertitel *Individualisering in de Gereformeerde Bond*. Die promotie/dissertatie was aanleiding om 'in gesprek' te gaan met de jonge doctor. De eerste opponent, de emeritus hoogleraar godsdienstsociologie aan de VU Gerard Dekker, stelde onder meer dat de *Bond*, gegeven de modernisering en individualisering van de samenleving en de kerk, waaronder ook de evangelikalisering, die hij ook aantrof in Van de Lagemaats studie, radicale keuzes moet maken. Hij betreurde de eerste reactie van de *Bond* bij monde van de secretaris (ND 18/11) dat dat niet zou gebeuren. Zou Dekker inmiddels niet iets meer waardering voor sociologisch onderzoek bij dominee-bestuurders van de kerken mogen verwachten?

Die *Gereformeerde Bond* (GB), waarvan sprake is in de ondertitel, is tot nog toe nauwelijks voorwerp van sociaal wetenschappelijk onderzoek geweest. Wel is er J.E. Posts *Gereformeerd zijn en blijven: Een wankel evenwicht* (1998), maar dat vormt de spreekwoordelijke uitzondering. Post beschrijft op een 'adequate wijze', de aanduiding is van Van de Lagemaat, de ontwikkelingen in en van de *Bond* in de eerste negentig jaar van zijn bestaan, en vergelijkt die met die in de *Gereformeerde Kerken in Nederland* (synodaal) en de *Christelijke Gereformeerde Kerken*.

Van de Lagemaats onderzoek beslaat het eerste decennium van de 21ste eeuw, maar door te focussen op veranderingen in opvattingen en praktijken, rond de kerkelijke ambten, de liturgie, binding aan de gemeente, geloofsopvattingen, en de positie van vrouwen (in de kerk), en door daarbij naast het bondsniveau de (kerkelijke) gemeente en de kerkleden te bekijken, is het veel meer dan een aanvulling op Post geworden.

De *Gereformeerde Bond* is bij betrekkelijke buitenstaanders niet zo bekend. De aanleiding tot de oprichting in 1906 vormde het optreden van de predikant ds L.A. Bähler uit Zwolle die het boeddhisme bij zijn beminde hervormde gelovigen aanbeval. Deze gebeurtenis werd het brandpunt van verzet tegen de groeiende vrijzinnigheid binnen de *Nederlandse Hervormde Kerk*. Dit maakt ook de naam, die voluit luidde: *Gereformeerde Bond tot verbreiding en verdediging van de Waarheid in de Nederlandse Hervormde (Gereformeerde)*

Kerk begrijpelijk. Na de totstandkoming van de *Protestantse Kerk in Nederland* vormt dit kerkgenootschap het werkgebied.

De *Bond* kwam voor buitenstaanders pas goed in beeld bij het *Samen-op-weg*-proces, waarin een drietal kerkgenootschappen, de *Nederlandse Hervormde Kerk*, de *Gereformeerde Kerken in Nederland*, en de aloude en veel kleinere *Evangelisch-Lutherse Kerk* zich aaneensloten tot de *Protestantse Kerk in Nederland* (PKN). De *Bond*, met als boegbeeld en stuurman de algemeen secretaris ir J. van der Graaf, vormde daarin een (machts)factor van belang. De opstelling en het opereren van resp. de *Bond* en Van der Graaf, hebben ongewild aan het ontstaan van nog een kerkgenootschap geleid. De tegenstanders van het *Samen-op-weg*-proces in de *Nederlandse Hervormde Kerk* hebben de aarzelingen en protesten van de *Bond* vertaald in een actie, die wel moest uitlopen op een eigen *Hersteld Hervormde Kerk*. Zij kan worden gezien als een van de onbedoelde gevolgen van het machtsspel van de *Bond*, dat door een deel van de achterban niet als zodanig herkend, maar als feitelijke weerstand werd opgevat, terwijl de *Bond* naliet zijn minder in de machtspolitiek geschoolde achterban hierover te informeren (Hak 2009). Met deze zienswijze is Teus van de Lagemaat het niet eens. “De *Bond* heeft uitgebreid geïnformeerd, maar heeft door de ‘vertrek-optie’ te introduceren een proces versterkt dat ze niet meer in de hand kon houden. Ik noem dat ‘meer actiegroep dan beweging’.” Hij spreekt dan ook liever ‘van een niet gelukke beheersstrategie’, en voegt daar aan toe dat ondertussen de *Bond* ‘wel van een enigszins “lastige” groep is verlost’. In deze periode wordt de *Bond*, afgemeten aan bijvoorbeeld het aantal predikantsplaatsen, groter dan ooit tevoren.

De weg tot het doctoraat van Teus van de Lagemaat was niet een vanzelfsprekende. Hij werd in 1956 in het gezin van een kleine boer, gemengd bedrijf op de Veluwe, geboren en ging via de mavo naar de pas opgerichte *Gereformeerde sociale academie* (later *De Vijverberg*) in Ede. Een van de vakken dat hem bekoorde was sociologie, en later, naast zijn werk, ging hij 's avonds in Utrecht sociologie studeren. Hij kwam in 1987, maar nu als docent, terug op de school, die nu *Christelijke Hogeschool Ede* heet. In 2007 begon hij met zijn promotieonderzoek over individualiseringsprocessen binnen de ogenschijnlijk zo onveranderlijke en monolithische ‘traditionele’ kerken. Hij werd daartoe mede in staat gesteld doordat de *faculteit Godgeleerdheid* van de VU hiervoor als subsidiënt optrad. Uit eigen ervaring, hij was behalve belijdend lid van deze kerk ook enige tijd ouderling in zijn eigen gemeente, wist hij van het bestaan en ontstaan van nuanceringen en verschillen over opvattingen in de zo onveranderlijk lijkende *Gereformeerde Bonds*-traditie. Hij zag en

ervoer wat Marthy Veerman (1995) indertijd in haar dissertatie had benoemd als ‘het onderhandelen met de cultuur’.

Ter voorkoming van een mogelijk misverstand, zijn onderzoek gaat niet over de bevindelijke kerken, maar over de kerken met een hervormde structuur die min of meer orthodox zijn. Al zijn er wel kerkleden binnen deze groepering die zich bevindelijk beschouwen, zij vormen feitelijk een minderheid. De bevindelijke gemeenten binnen de eertijds *Nederlandse Hervormde Kerk* vinden we nu vooral in de al eerder genoemde *Hersteld Hervormde Kerk*. Het gaat bij de Bond wel om kerken binnen de Bijbelgordel of refogordel; met die laatste term is Teus van de Lagemaat niet gelukkig: ‘Het zijn lang niet allemaal reformatorische kerken, het gaat eigenlijk om (gereformeerde) orthodoxie.’ Op de tegenwerping dat Bijbelgordel mogelijk suggereert dat die Bijbel in kerken buiten dat gebied geen plek zou hebben, zegt hij, dat hij ‘hiermee bedoelt die gordel waarin de Bijbel een plaats heeft in het publieke bestuur en het openbare leven.’ Het lijkt me dat er behoefte is aan een betere term.

Na een uitgebreide beschrijving van de *Gereformeerde Bond* te hebben gegeven, wordt even uitgebreid ingegaan op processen van individualisering, in de *Bond*, in de gemeentelijke praktijk en bij de gemeenteleden. De uitkomsten zijn ook voor wie geen vreemdeling is in het Jeruzalem van het orthodoxe gereformeerdendom, belangrijk. In de onderzochte periode vond Teus van de Lagemaat bij de landelijke vereniging *geen* invloed van de individualiseringsprocessen op de ingenomen standpunten; hij vond die *wel* in de kerkelijke gemeenten en bij kerkleden. Hij spreekt mee daarom van een stille evolutie, die een andersoortige is dan de veranderingen die de synodaal en vrijgemaakte gereformeerden doormaakten en nog doormaken, waar volgens Gerard Dekker sprake is geweest van respectievelijk een stille revolutie (1992), en een doorgaande revolutie (2012). De geloofsinhoud verschuift nauwelijks, maar wel wordt er minder accent gelegd op de uitverkiezing. Ook de zogenaamde ‘orde van het heil’, een vaste structuur voor geloofservaringen, is er verdwenen.

Een vraag die onmiddellijk bij de socioloog opkomt, is wat voor consequenties zo’n scheiding tussen basis en bovenbouw heeft voor het functioneren van de *Bond* en wat de gevolgen daarvan zijn voor de kerk? Het proefschrift reikt hiervoor leidinggevend een drietal scenario’s aan en een fors aantal sociologische en theologische overwegingen om te kunnen omgaan met verscheidenheid als gevolg van de individualisering in deze kring. Een ander gevoelig beleidsterrein betreft de “ondergeschikte” positie van de vrouw in de kerkelijke ambten, die hier niet langer vanzelfsprekend lijkt te zijn. Gegeven de weliswaar afdwongen gelijkgeschakeling van mannen en vrouwen in de

Staatkundig Gereformeerde Partij, vallen er nu parallelle ontwikkelingen in de *Bondsgemeenten* te verwachten. Dat is ook voor Teus van de Lagemaat de vraag: ‘Wat staat hen te wachten?’ Ook hier zijn jongeren die het ‘geloof der vaders’ niet vaarwel zeggen, maar toch andere kost lusten, die gaan ‘hokken’, die geen belijdenis meer afleggen of vertrekken.

Joep de Hart, hoogleraar aan de *PThU* en ook verbonden aan het *SCP*, plaatste hierbij een kanttekening. We weten uit *SCP* onderzoeken dat de jongeren tot 30 jaar in de *PKN* tot de meest orthodoxe groepering behoren. Hoe zit dat nu? Van de Lagemaats antwoord aan zijn opponent is niet van belang ontbloeit. Hij stelde dat hij door zijn kwalitatieve benadering in staat was vele tinten grijs te ontwaren. Grijstinten die niet bij kwantitatief onderzoek, ook door de kleine aantallen in landelijke steekproeven, oplichten.

Ondanks de orthodoxie veranderde er wel degelijk wat, ook bij de jongere generatie van deze groepering. Wordt die stille evolutie dan toch nog een revolutie? Volgens Dekker kan die niet uitblijven bij een onveranderende koers van de *Bond*, maar Van de Lagemaat heeft de hoop nog niet opgegeven.

Literatuur

Lagemaat, Teus van de (2013),

De stille evolutie: Individualisering in de Gereformeerde Bond, Barneveld: BDU media (diss. VU Amsterdam).

Dekker, G. (1992),

De stille revolutie: De ontwikkeling van de Gereformeerde kerken in Nederland, Kampen: J.H. Kok.

Dekker, G. (2013),

De doorgaande revolutie: De ontwikkeling van de Gereformeerde kerken in perspectief, Barneveld: De Vuurbaak.

Hak, Durk (2009),

Een blik in het hart van diverse traditionele kerkelijke stromingen, in: Beunder, Pieter, Willem Lock, Robert van Putten & Gert Weerheim (red.), *Postmodern gereformeerd. Naar een visie op christen-zijn in de hedendaagse belevingscultuur*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, 73-85.

Post, J.E. (1998),

Gereformeerd zijn en blijven: Een wankel evenwicht, Heerenveen: J.J. Groen en Zoon.

Veerman, M.P. (1995),

Mondig, bondig, zondig: Drie stromingen binnen de gereformeerde wereld, Gorinchem: Narratio.